

СЛОВОТВІР ПРИКМЕТНИКА (НА МАТЕРІАЛІ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ МОВИ)

Куйбіда Х. І.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри класичної філології

Львівський національний університет імені Івана Франка

вул. Університетська, 1, Львів, Україна

orcid.org/0000-0002-7637-9606

khristina2209@gmail.com

Ключові слова: *ад'єктив, деривація, композит, юкстапозит, мотивація, спосіб словотворення, дериваційні можливості.*

У статті висвітлено основні словотвірні особливості похідних прикметників давньогрецької мови. Спершу в роботі окреслено відмінності між первісними та похідними одиницями. Похідні ад'єктиви розглянуто з погляду словотвірної структури та словотвірної мотивації. Наведено теоретичну класифікацію способів словотворення, яка найбільше відповідає специфіці давньогрецької мови. Особливо виділено групу похідних слів, утворених за допомогою однієї основи, та групу слів, які утворюються на базі двох основ. Проаналізовано детальніше суфіксацію та префіксацію як основні способи афіксального словотворення. Виділено найбільш характерні для давньогрецького ад'єктива словотвірні форманти (суфікси, префікси, інтерфікси). Серед способів складання найпродуктивнішим є основоскладання. Ад'єктивні композити розглянуто відповідно до їхніх структурних елементів, моделей утворення, словотвірного значення. Щодо типу відношення між компонентами композитів, виділено адитивний і детермінативний типи зв'язку. Особливу увагу присвячено екзоцентричним за семантичними ознаками детермінативним складним прикметникам типу багувриги, наявність яких вважається невід'ємною особливістю давньогрецької мови. Словоскладання, як зазначено, не є характерним для системи давньогрецького прикметника способом словотворення. Юкстапозити-ад'єктиви утворилися здебільшого на базі словосполучень із першим адвербіальним компонентом. Звернено увагу також на особливості внутрішньої мотивації складних слів, виділено спільні та відмінні риси словосполучення та композита. Одним з аспектів аналізу словотвірних особливостей грецьких ад'єктивів у представленій праці є з'ясування дериваційних можливостей аналізованих похідних як ціліснооформлених одиниць, що стосується їх активності в утворенні вторинних дериватів. Словотвірні потенції давньогрецьких похідних прикметників як твірних баз у подальших процесах деривації продемонстровано на основі понять словотвірної пари та словотвірної парадигми, що становлять безпосередній зв'язок між дериватами та твірними лексичними одиницями.

THE WORD-FORMATION OF AN ADJECTIVE (ON THE MATERIAL OF ANCIENT GREEK)

Kuibida Kh. I.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Classical Philology
Ivan Franko Lviv National University
Universytetska str., 1, Lviv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-7637-9606
khristina2209@gmail.com*

Key words: *adjective, derivation, compound, juxtaposite, motivation, way of word-formation, derivational potentials.*

The article reveals the main word-forming features of the derivative adjectives in Ancient Greek. First of all the main differences between the primitive and the derived adjectives are emphasized in the paper. The derived words are considered in terms of word-forming structure and word-forming motivation. The theoretical classification of word-forming methods, that mostly corresponds to the specifics of the Ancient Greek, is given in the work. A group of derivatives formed on the base of one stem and a group of words formed on the base of two stems are singled out. Suffixation and prefixation as the main ways of affix word-formation are analyzed in details. The most typical of Ancient Greek adjective formants (suffixes, prefixes, interfixes) are listed in the paper. Composition, as noted, is the most productive way of word-formation. The compound adjectives are studied according to their structural elements, word-forming models and meaning. The relations between the compositional elements of compounds are divided into two types: additive and determinative. A particular attention is paid to the exocentric, due to its semantic peculiarities, determinative compound adjectives of the type *bahuvrihi*, that are considered to be a special feature of the Ancient Greek. The composition of words, as noted, is a rare way of word formation in the system of the Ancient Greek adjective. Juxtaposites were formed mostly on the basis of word phrases with the adverb in the first part of the compound. A special attention is paid to the peculiarities of the internal motivation of compounds. The common and distinctive features between the word phrases and compounds are revealed. Another aspect of the analysis of word-forming features of Greek adjectives in the presented work is to clarify the derivational potentials of the analyzed derivatives as integral units, that concerns their activity in the process of the secondary derivation. The word-forming potentials of the Greek derivative adjectives as creational bases in the processes of the further derivation are presented through the concepts of the word-forming pair and paradigm. They are considered to be a direct connection between the derivatives and the forming lexical units.

Розвиток словотвірних процесів, а також процеси становлення прикметника як частини мови сягають ще періоду античності, велике ж розмаїття ад'єктивів (особливо складних) вважається винятковою та невід'ємною особливістю грецької мови. На сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки особливе зацікавлення у мовознавців викликають прикметники з ускладненою структурою, утворені внаслідок процесів словотворення (як одного з найпоширеніших і найпродуктивніших способів поповнення й оновлення лексичного складу мови [9, с. 56]).

Важливе значення похідних слів, особливо складних, підкреслювали ще античні вчені. Наприклад, Аристотель зазначав: «У складних іменах все не так, як у простих, бо у простих жодна частина не має значення, а у складних словах кожна частина має певний смисл» [1, с.94].

На основі класичних мов прикметники досліджували: латинської – К. Култер, М. Льойман, Р. Л. Оліщук, Дж. Пултні та ін.; давньогрецької мови – А. Бланк, Е. Гемп, Г. Генінгсвальд, Р. Говтрі, Л. Л. Звонська, М. Й. Петришин, І. Манолессу, Т. Мейсснер, А. Раллі, Дж. Річардс,

О. Трібулато, Е. Швіцер. Учені аналізують морфемну будову, структурні типи та семантичні різновиди ад'єктивів, розкриваючи лише окремі аспекти проблематики.

Актуальність статті полягає у зростанні інтересу до процесу творення слів у сучасній лінгвістиці, відсутності окремого дослідження, присвяченого способам творення прикметників у давньогрецькій мові (далі – ДГ). Спроба ж систематизувати словотвірні особливості ДГ похідних ад'єктивів на основі аналізу способів їх творення, відповідно до структури, семантики, внутрішньої мотивації, та продуктивності в подальших процесах деривації складає **наукову новизну** роботи.

Метою представлено дослідження є визначення основних словотвірних особливостей прикметника на прикладі ДГ. Для досягнення окресленої мети необхідним стало вирішення таких **завдань**: дати визначення використаних у роботі понять і термінів, проаналізувати основні способи творення давньогрецьких похідних прикметників, виділити їхні словотвірні елементи, розглянути структурну та семантичну мотивацію.

Об'єктом дослідження є давньогрецькі похідні прикметники, їх мотиваційна база та словотвірні форманти. **Предметом** аналізу є систематизація способів творення ДГ похідних ад'єктивів на основі їхньої структури, семантичної мотивації, дериваційних особливостей.

Похідні слова є предметом вивчення словотвору, і тому огляд прикметників у цьому аспекті полягає у з'ясуванні їхньої словотвірної структури та семантичної мотивації (слід зазначити, що у широкому розумінні мотивація – це і є похідність). У словотворі традиційно усталеними є поняття: структурна похідність, семантична похідність або мотивація [7; 12].

Словотвірна похідність (мотивація) – формально-семантичні відношення між членами словотвірної пари, один компонент із яких – твірне слово (твірна база, мотиваційна база), а інший – похідне слово (дериват, мотивоване слово). Отже, про словотвірні особливості прикметника можна говорити тільки на матеріалі похідних ад'єктивів, адже первісні слова не мають ні структурно-семантичної мотивації, ні словотвірного значення.

Питання про відмінність між похідними та первісними словами є ключовим питанням синхронного словотвірного аналізу, оскільки не завжди слова, які в морфемному складі мають афікси, є дериваційно-мотивованими у синхронії (*βιοτήσιος* – *життєвий*). Серед трьох семантичних розрядів обов'язковою похідністю характеризуються відносні ад'єктиви (*αἰθέριος* – *повітряний*) і присвійні (*ἱππιος* – *кінський*). Більша частина якісних прикметників – це слова з немотивованою семантикою, які передають безвідносну

ознаку і мають кореневу основу, тобто є первісними (*γερών* – *старий*, *λευκός* – *білий*). Похідні якісні прикметники у морфемній структурі містять прозорі словотвірні суфікси, а матеріальною базою їх творення є іменникові й дієслівні основи [3, с. 144]. Вони виражають словотвірну семантику нейтральної якості (*αἰώνιος* – *вічний*) або виразну спеціалізовану якісність, наприклад, інтенсивність вияву, подібність, схильність до названого твірною базою (*ῥαβδωτός* – *смугастиий*).

Похідні ад'єктиви, як і інші лексичні одиниці, утворюються з наявних у мові словотвірних ресурсів (твірних баз і словотвірних засобів). У процесі деривації ці ресурси використовуються неоднаково, саме в цьому й виявляються різні способи словотворення. «Способи словотворення – це комплексна система використання різних структурних словотвірних засобів і способів утворення дериватом із їхніми словотвірними структурами – словотвірними формами та словотвірним значенням на всіх етапах розвитку мови» [12, с. 26]. Отже, це шлях, прийом творення нового слова на основі твірної (мотиваційної) бази з допомогою словотвірних засобів (формантів, афіксів).

Словотвірні процеси у грецькій мові зазвичай поділяють [20] на – деривацію та складання (у вітчизняній лінгвістиці знаходимо поняття афіксації та складання [11], або ж творення слів з однією основою та кількома [10]). Схарактеризуємо, отже, найбільш характерні для давньогрецького ад'єктива способи словотворення.

На сучасному етапі грецька морфологія переважно базується на понятті основи, адже більшість слів утворюється шляхом додавання афікса – префікса або суфікса – до основи (деривація / афіксація), або основи до іншої основи чи слова (складання). Основи ж можуть бути морфологічно простими та морфологічно складними. За синхронічними ознаками морфологічно прості основи збігаються з коренем. У давньогрецькій (класичній) грецькій (V–IV ст. до н. е.), однак існувала різниця між поняттями основи та кореня (в системі іменника та дієслова), оскільки основу слова в деяких випадках становив корінь у сукупності з тематичним голосним (на сучасному етапі тематичні голосні вважаються здебільшого частинами флексій [19]). У статті послуговуємося терміном «основа» для позначення як основ, так і коренів. На флексіях, які є невід'ємною частиною грецького прикметника, не акцентуємо уваги (називаючи кінцевий формант суфіксом). Під твірною основою розуміємо основу, від якої утворюється нове слово певним способом словотворення, частину слова, що співвідносить похідне слово із твірною базою і разом з афіксом формує його словотвірну структуру.

Отже, розглядатимемо ад'єктиви таких способів творення – з однією твірною основою (похідні прості) та з двома і більше твірними основами (похідні складні).

Прості ад'єктиви складаються з однієї основи (що є носієм основного лексичного значення слова), дериваційного суфікса та / або префікса. Корінь та афікс можуть утворювати основу для подальших процесів деривації (на підставі цього, розрізняють прості та складні основи). До одиниць, утворених афіксальним способом, належать суфіксальні та префіксальні деривати.

Найбільш типовим для прикметника способом деривації є суфіксація. Суфікси в ДГ практично всі є автентичні, за винятком нечисленних догрецьких запозичень, які є нечіткими, непродуктивними й не виділяються окремо [17, с. 2044]. Способом суфіксації у ДГ утворюються похідні ад'єктиви від інших частин мови, а саме від: дієслів, іменників, прислівників [15]. Від прикметників утворюються деривати з дещо зміненим лексичним значенням.

Найважливішими віддієслівними суфіксами є *-τος* і *-τέος*. Деривати, утворені за моделлю *V + -τος / -τέος*, називаються *ρηματικά επίθετα / adiectiva verbalia*. Наприклад, прикметники, утворені за моделлю *V + -τός*, виражають значення «результат дії»: *γράφω* (писати) – *γραπτός* (написаний). Лексеми, утворені за моделлю *V + -τεος* виражають «цільове призначення»: *λέγω* (читати) – *λεκτέος* (те, що слід прочитати). Із дієслівною основою сполучаються також суфікси *-ας / -ης, -ος / -νος / -ανος, -ρος / -ερος* у словах: *φαίνομαι* (осн. *φαι-*) – *φανερός* (виявлятися – очевидний), *ψεύδομαι* – *ψευδής* (обманувати – оманливий), *πείθω* (*πειθ-*, *πιθ-*) – *πιθάνος* (переконувати – переконливий, вірогідний). За допомогою суфіксів *-ικος, -τικός, -μιος, -μων, -τηριος* утворюються прикметники, які виражають ознаку можливості, схильності чи наміру здійснити позначену дієсловом дію: *βοηθέω* (допомагати) – *βοηθητικός* (здатний допомогти), *μάχομαι* – *μάχιμος* (войовничий), *δράω* (діяти) – *δραστήριος* (дієвий, спроможний).

Найважливішим суфіксом у відіменниковій деривації прикметників є *-ιος*, який відповідно до особливостей основи (кінцевого голосного та семантики) представлений аломорфами *-αιος, -ειος, -οιος, -ῥιος* і володіє словотвірним значенням «належність чомусь / комусь, походження»: *τύχη* (випадок) – *τυχαῖος* (випадковий) *οὐρανός* (небо) – *οὐράνιος* (небесний), *μήτηρ* (мати) – *μητρῶος* (материнський), *ἄνθρωπος* (людина) – *ἀνθρώπειος* (людський).

Суфікс *-κός* представлений аломорфами *-ακός, -ικός, -υκός, -εικός*, виражає відношення до чогось / когось чи можливість / здатність щось виконувати: *ἥλιος* (сонце) – *ἡλιακός* (сонячний),

ἔθνος (народ) – *ἐθνικός* (народний), *ἀρχή* (правління) – *ἀρχικός* (здатний управляти).

За допомогою обох суфіксів (*-ιος, -κός*) утворюються посесивні прикметники від власних назв, інколи функціонуючи паралельно: *Κόρινθος* (Корінф) – *Κορίνθιος / Κορινθιακός* (Корінфський).

Суфікси *-νός* та *-ήσιος* утворюють відіменникові ад'єктиви на позначення часу та місця: *ἔτος* (рік) – *ἐτήσιος* (річний), *ὄρος* (гора) – *ὄρεινός* (гірський). Від іменника *ἡμέρα* (день), наприклад, за допомогою трьох згаданих вище суфіксів утворюються паралельні форми з різним відтінком значення: *ἡμερήσιος / ἡμέριος* (одноденний, короткий), *ἡμερινός* (денний).

За допомогою суфіксів *-ρος / -ερος / -ηρος, -αλεος* утворюються ад'єктиви, які виражають характеристику за зовнішніми / внутрішніми, фізичними якостями; ад'єктиви на *-μιος / -μιος* – виражають ще й придатність: *τρομερός* (страшний, жахливий), *κρατερός* (сильний), *θαρσαλέος* (сміливий), *ἄλκιμος* (сильний), *πότιμος* (питтєвий).

Від основи іменника утворюються також ад'єктиви з допомогою суфіксів *-εις* (позначають наповненість), *-οδς, -ινος* (позначають матеріал виготовлення) та ін., наприклад, *χαρίς* (радість) – *χαρίεις* (сповнений радості), *ξύλον* (дерево) – *ξύλινος* (дерев'яний), *ἄργυρος* (срібло) – *ἀργυροῦς* (срібний).

Відадвербіальні прикметники характеризуються суфіксами *-ιος, -μιος, -νός, -ινός, -αῖος, -ικός*, та виражають ознаку стосовно місця та часу: *ὀπισθεν* (позаду) – *ὀπίσθιος* (задній), *πρόσθεν* (попереду) – *πρόσθιος* (передній), *ὄψέ* (пізно) – *ὄψιος / ὄψιμος* (пізний), *πρωί* (зранку) – *πρώιος / πρώως / πρώιμος* (ранній), *πέρυσι* (минулого року) – *περυσινός* (минулорічний), *χθές* (вчора) – *χθεσινός* (вчорашній), *ῥάγδην* (поривчасто) – *ῥαγδαῖος* (поривчастий), *καθόλου* (загалом) – *καθολικός* (загальний).

Відад'єктивна суфіксальна деривація не є поширеним явищем у ДГ. З допомогою небагатьох суфіксів, а саме: *-ιος / -ειος, -ικός* утворюються прикметники з певним відтінком значення, вираженого твірним словом: *καθαρός* (чистий) – *καθάρειος / καθάριος* (чистий, ошатний).

Префіксальний спосіб – це творення нового слова з допомогою префікса. У грецькій мові лінгвісти виділяють [19] два типи префіксів: невіддільні префікси та префікси, які мають автономну форму, але не мають чіткого лексичного значення (воно залежить від значення основи, з якою сполучається префікс). Типовими для прикметника невіддільними є заперечні префікси *ἀ-* та *δυσ-*: *ἀθάνατος* – безсмертний, *δυστυχής* – нещасливий, а також підсилювальні *ἀ-, ἀρι-, ἐρι-, ζα-, δα-, βρι-*: *ἀρίγνωτος* – добре відомий, *ἐρισθενής* – всесильний.

Серед перелічених префіксів *-ά* виконує декілька функцій: *ά-privativum* (заперечення ознаки, відсутність): *άνοος* – нерозумний, *ά-intensivum* (підсилення ознаки): *ά-βρομος* – дуже шумний, *ά-copulativum* (рівність, однаковість): *ά-τάλαντος* – вагою однаковий, *ά-protheticum* (не впливає на значення): *ά-βληχρός* – слабкий тихий. Префікси другого типу представлені значно ширшим рядом – це здебільшого давньогрецькі прийменники або прислівники, які у певних виразах зберігають свою функцію і вживаються окремо (наприклад, *άμφίφαλος* – з двома гребенями < *άμφι* *φάλος* – з обох боків гребень шолома). Це такі префікси: *άμφι-*, *άνα-*, *άντι-*, *άπο-*, *δια-*, *εις-*, *εν-*, *εκ-*, *επι-*, *ката-*, *μετα-*, *para-*, *περι-*, *προ-*, *προς-*, *συν-*, *ύπερ-*, *ύπο-*. Наприклад, *άντιβιος* – ворожий, *άποφάλιος* – безплідний, *κατάκλειστος* – закритий, *διατρύγιος* – який плодоносить цілий рік, *συμφορτός* – об'єднаний, зібраний разом, *ύπερθυμος* – дуже мужній, *ύποχείριος* – який є під рукою.

Префікси приєднуються як до цілого твірного слова, не міняючи його частининомовного статусу й морфологічних ознак (у вітчизняній лінгвістиці таке явище називається чистою префіксацією), так і до основи слова із супровідною суфіксацією.

Чиста префіксація вважається близькою до словоскладання (або його різновидом), адже обидва способи мають однакові формальні та функційні особливості, значення слова в ролі другого компонента не зливається зі значенням префікса, крім того, деякі префікси генетично походять від самостійних слів. Наприклад, лексема *περικλυτός* – всюди славний складається із префікса *περι-* (походить від прислівника «довкола, всюди») та прикметника *κλυτός* – славний.

Префіксально-суфіксальним способом (конфіксацією) утворюються ад'єктиви від інших частин мови: *άπόβλητος* – відкинутий (*άπο-* + *βάλλω* – кидати + *τος*), *επιβρεμέτης* – який сильно гримить (*επι-* + *βρέμω* – гриміти + *της*), *ύπουράνιος* – піднебесний (*ύπο* + *ουράνος* – небо + *ιος*). Отже, афіксом виступає двокомпонентний перерваний формант, «префіксальна і суфіксальна частини якого діють комплексно, формуючи своєрідну словотворчу рамку, в яку вкладається твірна основа» [14, с. 484]. Трапляються випадки приєднання префікса (та суфікса) до основи з попередньою префіксацією, відтак, у кінцевого деривата наявні два префікси: *δυσ-αντίβλεπτος* (якому страшно дивитися в обличчя, страшний) < *άντιβλέπω* (дивитися прямо), *δυσ-άμμορος* – (дуже нещасний) < *άμμορος* (нещасний).

Творення ДГ прикметників із двома та більше твірними основами становить складання, один із найпродуктивніших способів словотворення у ДГ мові, що поділяється на: основоскладання / композицію та словоскладання / юкстапозицію (про

поділ складних слів на σύνθετα (композити) та παράθετα (юкстапозити) згадується ще в античних працях [16]). Твірною базою виступає не одна основа (чи слово), а дві, рідко більше: *γαμψώνυζ* (*γαμψός* + *ώνυζ*) – з кривими кігтями. Залежно від того, є твірними основи чи слова, складні слова називають композитами і юкстапозитами [14, с. 413].

Композити – це похідні складні слова, утворені способом складання двох основ або слова та основи (*ευρυμέτωπος* – широкочолій), найчастіше поєднаних інтерфіксом *ο*, *α/η*, *ι*, (*φιλόξενος* – гостинний, *όκτάκνημος* – який має вісім спиць, *χαλίφρων* – легковажний).

Відношення між компонентами композитів можуть бути адитивними / кумулятивними (*λευκομέλας* – біло-чорний < *λευκός* – білий + *μέλας* – чорний; *γλυκύπικρος* – солодко-гіркий < *γλυκός* – солодкий + *πικρός* – гіркий) та детермінативними / субординативними (*ήδύποτος* < *ήδύς* + *πίνω* – приємний для пиття). Складних слів, утворених на базі адитивних відношень, серед ДГ композитів, прикметників зокрема, не багато (сучасна ж грецька мова характеризується великою кількістю так званих dvandva-композитів [20]). Більшість ДГ композитних прикметників є детермінативними та побудовані на принципах підрядного зв'язку між компонентами. (*τεσσαράβοιος* = *ο* *τεσσάρων βοών* / *άζιος* / – чотирьох биків / вартий/). Перший компонент виражається такими частинами мови, як прикметник (*κακοείμων* – погано одягнений), числівник (*όκτάκνημος* – який має вісім спиць), дієслово (*φίλανδρος* – чоловіколюбний), іменник (*ναυσίκλητος* – славний кораблями), прислівник (*ευνυκτος* – добре зроблений). Якщо в ролі першого словотвірного компонента виступають іменники чи прикметники, то вони можуть бути представлені у формі цілого слова в називному відмінку однини, в давальному відмінку однини та множини, основи слова та навіть декількох видів основи (детальніше див. [5; 15]), наприклад: *άγορά* → *άγορα-νομικός* (який наглядає за ринком), *ναυς* → *ναυσί-κλυτος* (славний кораблями), *ύδωρ* (вода) → *ύδατ-ώδης* (водянистий, прозорий), *ύδραγωγός* (водопровідний), *πύρ* → *πυρ-φόρος* (світлоносний), *πυρο-ειδής* (вогняний), *πυρι-φλεγής* (палаючий вогнем). Невідмінювані частини мови, такі як прислівник чи кількісний числівник, у ролі першого компонента не змінюються, можуть зазнавати лише певних фонологічних змін [15]: *άγάννιφος* (щільно вкритий снігом, засніжений) < *άγαν* (+ *νίφω*), *επτάπυλος* (семибрамний) < *επτά* (+ *πύλη*). ДГ композитні ад'єктиви відповідно утворюються за різними моделями з керівним словом в ролі першого чи другого компонента: числівник + іменник (Num + S): *έξέτης* – шести-річний < *έξ* *έτων*; прикметник + іменник (A + S):

χαλκείφωνος – мідноголосий < *ὁ/ ἔχων/ χάλκεον φωνήν*, іменник + дієслово (S + V): *κυκλωτερής* – круглий, заокруглений < *το εἶδος/ του κύκλου τερθείς* та ін. Іменник чи прикметник у ролі першого компонента з'єднується з другим зазвичай інтерфіксом *ο*, дієслово – інтерфіксами *ε, σι, ι, ο* [5]. Композиція у ДГ супроводжується суфіксацією, що надає слову морфологічного оформлення (в українській мові окремо виділяється суфіксально-складний спосіб словотворення [12, с. 32]): *παν-δήμ-ιος* – всенародний, *βαθυ-ρρεΐ-της* – який глибоко тече. Шляхом додаткової суфіксації композитів (тобто, на базі складної основи) можуть утворюватися нові, вторинні деривати (*κακοεργός* → *κακοεργίη* «лиходійний – лиходійність»).

Щодо семантичних ознак («семантичної центричності» [18, с. 295]), детермінативні композити поділяються на ендоцентричні (*νεοτεχνής* – недавно зроблений, новий), лексико-граматичні та синтаксичні, властивості яких відповідають головним їхнім елементам [8], та екзоцентричні (відомі в лінгвістиці як багувриги (санскр. *bahuvrīhi*), у яких значення композита не виводиться із суми значень його компонентів і набуває іншого семантичного відтінку. Значення ендоцентричних композитів, отже, акумулює значення його компонентів, це може бути означуване й означення, суб'єкт та об'єкт дії (наприклад, *κλυτοτέχνης* = *ὁ κλυτός ταῖς τέχναις; φυγοπόλεμος* = *ὁ φυγὼν τον πόλεμον*). Багувриги за формою є детермінативними складними словами, які виражають володіння якоюсь ознакою. Їхнє значення не встановлюється шляхом трансформації складного слова у сполучення такої ж семантики: слово *λεύκασπις* «озброєний білим щитом» не означає *ὁ λευκός ἀσπίς* «білий щит» (виходячи зі структури слова), а наближається своїм значенням до групи слів *ὁ ἔχων λευκὸν ἀσπίδα* «який має білий щит». Або ж структура композита *οἰοχίτων* (одягнений лише в хітон) структурно виводиться зі словосполучення (*ὁ οἶος χιτῶν* – один хітон), однак, семантично мотивується реченням *ὁ ἔχων οἶον χιτῶνα* – який має один хітон (дієслово виражається імпліцитно). Мабуть тому деякі лінгвісти [2] вважають, що більша частина складних слів – це трансформація речення, яка відбувається у процесі двох етапів: згортання речення у словосполучення, а словосполучення – у складне слово.

Юкстапозити – похідні складні слова, які утворюються шляхом складання цілих слів (зрощенням). Це лексикалізація синтаксичної одиниці-словосполучення (*τριῶσμενος* – доволі охочий < *τρίς ἄσμενος*). Такі слова «у всіх формах повністю тотожні за морфемним складом еквівалентному словосполученню. Зберігається також синтаксичний зв'язок компонентів і їхню послідовність» [14, с. 194]. Зрощення не є про-

дуктивним способом творення давньогрецьких прикметників. Найчастіше лексикалізуються словосполучення з першим адвербіальним компонентом (*περιζεστός* – обтесаний довкола < *περί ζεστός, τηλεκλυτός* – далеко славний < *τῆλε κλυτός*).

Основною спільною ознакою складного слова та словосполучення є семантична єдність. Словосполучення, як і складне слово, за словами Г.М. Удовиченка, виражає єдину, хоч і в лексично членній формі, назву предмета, поняття чи уявлення [13, с. 11]. Основною диференційною ознакою між твірним словосполученням і складним словом є ціліснооформленість останнього, яка стосується структурної єдності, а в ДГ – це ще й сталий порядок розташування компонентів і неможливість його змінити.

Ще одним аспектом розгляду грецьких прикметників із погляду словотвору є з'ясування дериваційних можливостей самих похідних ад'єктивів як ціліснооформлених одиниць, зокрема у процесах утворення вторинних дериватів. Такий аналіз, на нашу думку, допомагає виявити єдність форми та змісту, а також функційні потенції похідних одиниць у мовній системі. Отже, дериваційний потенціал (за О.А. Земською, «дериваційні валентності» [6, с. 75]) похідних прикметників як твірних баз різних, залежить від кожної лексеми зокрема чи певного типу лексем. На це впливає низка факторів: лексико-граматичні особливості конкретної одиниці, семантична наповненість слова, історичний етап розвитку досліджуваної мови. Слід зазначити, що основи різних груп ад'єктивів по-різному використовуються у словотворенні (наприклад, основи якісних прикметників стають базою для різних лексико-граматичних розрядів слів, а основи відносних прикметників не утворюють деяких частин мови взагалі). На дериваційні можливості впливає також специфіка сполучуваності конкретного слова, яка відображає обсяг означуваних ним денотатів [4, с. 25]. Наприклад, похідна лексема *ἀφραδής* зі значенням «нерозважливий, нерозумний», характеризується широкими дериваційними можливостями (*ἡ ἀφραδίη* – нерозважливість, *ἀφραδέω* – чинити нерозважливо, *ἀφραδέως* – нерозважливо). Отже, твірні лексичні одиниці та їхні деривати утворюють або словотвірні пари (що становить твірне слово та безпосередньо пов'язане з ним похідне): *πολυμήχανος* – винахідливий → *πολυμηχανίη* – винахідливість, *ποντοπόρος* – мореплавний → *ποντοπορέω* – плисти морем, *ταλαύριος* – безстрашний → *ταλαύριον* – мужньо; або словотвірні парадигми (сукупність похідних різних частиномовних зон, що мають спільну твірну базу й розташовані на одному ступені похідності): *ἐνκλής* (славний) → *ἐνκλείη* (слава), *ἐνκλειῶς* (славно); *χαλίφρων* (легковажний) →

χαλιφροσύνη (легковажність), *χαλιφρονέω* (легковажити); *ὁμόφρων* (згідний) → *ὁμοφροσύνη* (згода), *ὁμοφρονέω* (погоджуватися). Адвербіальна частиномовна зона відад'єктивних дериватів подекуди характеризується кількома паралельними формами: *ἔκπαυλος* (страшний) → *ἔκπαυλα*, *ἔκπαυλον* / *ἐκπάυλος* (страшно), *ἀδινός* (сильний) → *ἀδινά*, *ἀδινόν* / *ἀδινῶς* (сильно), *ἀσφαλής* (стійкий, міцний, непохитний) → *ἀσφαλές* / *ἀσφαλέως* (твердо, непохитно, надійно).

Похідні прикметники, від яких утворилися вторинні деривати, є твірними, адже вони (хоч не завжди повністю) входять у структуру дериватів (твірна основа є складною, про що вже згадувалося в роботі). Утворені від композитів деривати, як видно з прикладів, здебільшого не змінюють вихідного значення твірної бази.

Підсумовуючи аналіз словотворення ДГ ад'єктивів, підкреслимо основне. Внаслідок словотвірних процесів (афіксації та складання) утворюються похідні (прості та складні за структурою) лексеми. Найбільшою різноманітністю суфіксів характеризуються ДГ відсубстантивні прикметники. Більшість ДГ префіксів є початково прийменниками чи прислівниками. ДГ префіксальні ад'єктиви в багатьох випадках походять від інших частин мови, тому супроводжуються суфіксацією. Афіксальні дериваційні процеси в ДГ (як і в інших мовах) залежать як від твірної основи (належності до частини мови, структурної будови) так і від

афікса (сполучуваності, продуктивності та конкретних вимог щодо основи). Основними ознаками ДГ складних ад'єктивів є ціліснооформленість і семантична монолітність. Ад'єктиви, утворені шляхом основоскладання, здебільшого побудовані на основі детермінативного типу зв'язку між компонентами. Особливою чисельністю виділяються ДГ ектоцентричні композити, характерна ознака яких – наявність експліцитно невиражених компонентів (*ὠκύμορος* < *ὁ ἔχων ὠκύν μόρον*). Порядок розташування компонентів вихідних і похідних одиниць переважно збігається, однак трапляється і конверсія (*ἐς ὅψιν πάντων* > *πανόψιος*). Словесним оформленням більшості композитів є інтерфікси та кінцеві форманти. Словоскладання є найменш продуктивним способом творення ДГ прикметників. Юкстапозити в системі ДГ ад'єктива – це здебільшого лексикалізовані словосполучення з першим адвербіальним компонентом. Структура ДГ похідних прикметників (чи це одиниці з однією твірною основою, чи з двома) не впливає на здатність до утворення відад'єктивних вторинних дериватів. Семантика вторинних дериватів базується переважно на основних значеннях твірного прикметника.

Здійснене дослідження відкриває перспективи для подальшого аналізу ад'єктивів на матеріалі різних мов, включаючи зіставний аспект, а також особливостей словотвірних процесів у різних мовних системах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Сочинения : в 4 т. Москва : Мысль, 1978. Т. 2. 688 с.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Прогресс, 1974. 447 с.
3. Грищенко А.П. Прикметник в українській мові. Київ : Наук. думка, 1978. 20 с.
4. Грещук В.В. Український відприкметниковий словотвір. Івано-Франківськ : Вид-во «Плай», 1995. 208 с.
5. Звонська Л.Л. Давньогрецька мова. Київ : ВПЦ «Київський національний університет», 2011. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zvonska_Lesia/Davnohretska_mova.pdf.
6. Земская Е.А. О парадигматических отношениях в словообразовании. Москва : Наука, 1978. С. 63–77.
7. Клименко Н.Ф. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. НАН України ; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. Київ, 1998. 162 с.
8. Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів у сучасній українській мові. Київ : Наук. думка, 1984. 252 с.
9. Кубрякова Е.С. Части речи в онемасиологическом освещении. Москва : Наука, 1978. 114 с.
10. Ковалик І.І. Питання іменникового словотвору в східнослов'янських мовах у порівнянні з іншими слов'янськими мовами. Ч. I. Львів : Вид-во ЛДУ, 1958. 154 с.
11. Плющ М.Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : підручник. Київ : Видавн. Дім «Слово», 2010. 328 с.
12. Словотвір сучасної української літературної мови. Київ : Наук. думка, 1979. 406 с.
13. Удовиченко Г.М. Словосполучення в сучасній українській літературній мові. Київ : Наук. думка, 1968. 228 с.
14. Українська мова. Енциклопедія / редкол. : В.М. Русанівський, О.О. Тараненко, М.П. Зяблик та ін. ; НАН України ; Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні ; Ін-т української мови. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 2000. 750 с.
15. Γραμματική της αρχαίας ελληνικής. Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη). 1971. URL: <http://ebooks.edu.gr>.
16. Hoenigswald H.M. Pan-Compounds in Early Greek. *Language*. 1940. Vol. 16. № 3. P. 183–188.

17. Manolessou Io., Ralli A. From Ancient Greek to Modern Greek. *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe*. De Gruyter. 2015. URL: <https://www.angelaralli.gr>.
18. Meissner T., Tribulato O. Nominal Composition in Mycenaean Greek. *Transactions of the Philological Society*. 2002. Vol. 100. № 3. P. 289–330.
19. Ralli A. Greek word formation. *Morphology (Languages and Linguistics): De Gruyter*. 2013. URL: https://www.academia.edu/168288/Greek_word_Formation
20. Ralli A. Modern Greek dvandva V+V compounds: A linguistic innovation in the history of the Indo-European languages. *Word Structure 2*. 2009. P. 48–68.
21. Дворецкий И.Х. Древнегреческо-русский словарь. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей. 1958. Т. 1 : 1028; Т. 2 : 1905.
22. Chantraine P. Dictionnaire étymologique de la langue Greque. Histoire de mots. Paris : Éditions Klincksieck, 1968. Vol. I. 305 p. ; 1970. Vol. II. 607 p. ; 1974. Vol. III. 962 p. ; 1977. Vol. IV-1. 1164 p. ; 1980. Vol. IV-2. 1305 p.

REFERENCES

1. Aristotel (1978) Sochinenia: v 4 t. [Works: in 4 volumes]. Moskva : Mysl. T. 2. 688 pp (In Russ.).
2. Benvenist E. (1974). Obshchaya linguistika [General linguistics]. Moskva : Progress. 447 p. (In Russ.).
3. Gryshchenko A.P. (1978) Prykmetnyk v ukrainskiy movi [Adjective in Ukrainian language]. Kyiv : Naukova dumka. 20 p. (In Ukr.).
4. Greshchuk V.V. (1995) Ukrainskyi vidprykmetnykovy slovotvir [Ukrainian deadjectival word-formation]. Ivano-Frankivsk : Vyd-vo “Plaj”. 208 p. (In Ukr.).
5. Zvonska L.L (2011) Davnjohretska mova [The Ancient Greek]. Kyiv: VPC “Kyivskyi natsionalny universytet”. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zvonska_Lesia/Davnohretska_mova.pdf.
6. Zemskaja E.A (1978) O paradigmaticeskikh otnoshenijakh v slovoobrazovanii [About paradigmatic relations in word-formation]. Moskva : Nauka. P. 63–77 (In Russ.).
7. Klymenko N.F. (1998) Slovotvirna morphemika suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy [Word-forming morphemics in modern Ukrainian literary language]. NAN Ukrainy; In-t movoznavstva im. O.O. Potebni. Kyiv. 162 p. (In Ukr.).
8. Klymenko N.F. (1984) Slovotvorcha struktura i semantyka skladnykh sliv [Word-forming structure and semantics of the compound words]. Kyiv : Naukova dumka. 252 p. (In Ukr.).
9. Kubryakova E.S. (1978) Chasti rechi v onomasiologicheskom osveshchenii [Parts of language in the light of onomasiology]. Moskva: Nauka. 114 p. (In Russ.).
10. Kovalyk I.I (1958) Pytannja imennykovoho slovotvoru v skhidnoslovjanskykh movakh u porivnanni z inshymy slovjansky my movamy [The question of nominal word-formation in East Slavic languages in compare with other Slavic languages]. *The question of nominal word-formation in East Slavic languages in compare with other Slavic languages*. P.I. Lviv : Vyd-vo LDU., 154 p. (In Ukr.).
11. Pljushch M.Ja. (2010) Gramatyka ukrajinskoji movy. Morfemica. Slovotvir: pidruchnyk [The grammar of Ukrainian language. Morphemics. Word-formation: textbook]. Kyiv : Vydav.dim “Slovo”. 328 p. (In Ukr.).
12. Slovotvir suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy (1979) [Word-formation of modern Ukrainian literary language]. Kyiv: Naukova dumka. 406 p. (In Ukr.).
13. Udovychenko G.M. (1968) Slovospoluchennja v suchasnij ukrainskij literaturnij movi [Word-phrases in modern Ukrainian literary language]. Kyiv: Naukova dumka. 228 p. (In Ukr.).
14. Ukrainska mova. Encyklopedia. (2000) [Ukrainian language. Encyclopedia]. Kyiv : Vyd-vo “Ukrainska encyklopedia” im. M.P. Bazhana. 750 p. (In Ukr.).
15. Γραμματική της αρχαίας ελληνικής. (1971) Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη. <http://ebooks.edu.gr>
16. Hoenigswald H.M. (1940) Pan-Compounds in Early Greek. *Language*. Vol.16. № 3. P. 183–188.
17. Manolessou Io., Ralli A. (2015) From Ancient Greek to Modern Greek. *Word-Formation. An International Handbook of the Languages of Europe*. De Gruyter. URL: <https://www.angelaralli.gr>.
18. Meissner T., Tribulato O. (2002) Nominal Composition in Mycenaean Greek. *Transactions of the Philological Society*. Vol. 100. № 3. P. 289–330.
19. Ralli A. Greek word formation. (2013) *Morphology. Languages and Linguistics*. De Gruyter. URL: https://www.academia.edu/3168288/Greek_word_Formation.
20. Ralli A. (2009) Modern Greek dvandva V+V compounds: A linguistic innovation in the history of the Indo-European languages. *Word Structure 2*. P. 48–68.
21. Dvoretiskiy I.Kh. (1958) Drevnegrechesko-russkij slovar [Ancient Greek-Russian vocabulary]. Moskva: Gosudarstvennoje izdatelstvo inostrannykh i nacyonalnykh slovarej slovarей. V. 1: 1028 p. V. 2:1905 p.
22. Chantraine P. (1968) Dictionnaire étymologique de la langue Greque. Histoire de mots. Paris : Éditions Klincksieck. Vol. I. 305 p. ; 1970. Vol. II. 607 p. ; 1974. Vol. III. 962 p. ; 1977. Vol. IV-1. 1164 p. ; 1980. Vol. IV-2. 1305 p.